

I. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ МОВИ

Тетяна Михайлова
(м. Харків)

УДК 811.161.2'373.4

КОНЦЕПЦІЯ ТЛУМАЧНОГО ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА

У статті запропоновано дефініцію поняття «термінографічна концепція» й обґрунтовано важливість її застосування в діяльності словників. Виокремлено ідейний, структурно-змістовий, організаційний, графічний, економічний компоненти в концепції тлумачних спеціальних лексиконів. Для створення дефінітивного термінологічного словника важливими є принципи знання теорії термінознавства, лексикографії й термінографії, дотримання традицій словникарства, когнітивно-комунікативної інформативності, об'єктивності, системності, оновлення, повноти, нормативності тощо.

Ключові слова: *термінографія, термінологічний словник, ідеологія, термінографічна концепція, принципи лексикографування, передмова, інструкція.*

Постановка проблеми. Безперервний науково-технічний прогрес вимагає динамічного розвитку національної термінографії для систематизації, унормування й стандартизації української термінології, її поширення та засвоєння. Хоча опубліковано велику кількість термінографічних праць, для опанування фаховою лексикою певних галузей науки й техніки працівникам наукових установ, викладачам навчальних закладів, студентам поки що бракує якісних термінологічних словників. Дослідники стверджують, що, незважаючи на значні здобутки в українській практичній і теоретичній лексикографії, досі не розв'язані проблеми, які стосуються вироблення єдиних теоретико-методологічних засад створення словників різних типів і різного призначення, зокрема термінологічних, і вимагають поглиблення теорії лексикографії, термінознавства й термінографії [13, с. 34].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомо, що найважливішим етапом створення будь-якого словника є задум (або проектування, за термінологією І. Кудашева [8]), що в лексикографії виражається в розроблянні проспекту майбутнього лексикону. Цей етап передуює власне укладанню, хоча може тривати протягом майже всього процесу лексикографування.

Засади укладання словників розробляли українські мовознавці О. Демська, В. Дубічинський, С. Головашук, П. Горецький, Л. Паламарчук, зарубіжні вчені С. Гриньов, П. Денисов, І. Кудашев, В. Морковкін та ін., які відзначали важливість цього етапу для створення лексиконів. Більшість учених (С. Гриньов, І. Мейзерська, Л. Полюга, Л. Симоненко та ін.) вважає, що одним з основних видів словників спеціальної лексики є тлумачний термінологічний словник, оскільки в ньому подано опис семантики термінів, що дає змогу використовувати цей лексикон як основу для розроблення інших типів термінографічних праць. Однак питання про визначення принципів створення тлумачного термінологічного словника не розв'язане остаточно, тому є *актуальним*.

Мета статті – обґрунтувати важливість використання понять «лексикографічна концепція», «термінографічна концепція»; проаналізувати деякі засади укладання тлумачних словників різних лексикографів; визначити основні принципи концепції створення тлумачних термінографічних праць.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усі лексикографи (і термінографи зокрема) визнають важливість формування й формулювання основних положень авторських концепцій, згідно з якими подається лексичний матеріал, оскільки створення продуманої концепції та чіткої інструкції для укладачів щодо праці над словником сприяє швидшому виконанню роботи, дотриманню всіма членами авторського колективу єдиних принципів і параметрів опису.

Деякі мовознавці, говорячи про засади створення свого словника, називають ці настанови проектом [8], або концепцією (9), або навіть ідеологією (маючи на увазі не тільки політичні погляди, але й теоретичні принципи розроблення лексику [5]). Інші розмежовують політичний і теоретичний аспекти слова «ідеологія», указуючи насамперед на ідеологічні погляди авторів, а вже потім описуючи теоретичні принципи, яких вони дотримувалися під час укладання лексиконів [7, с. 19–20, 29–31].

Науковці зауважують, що ідеологія – це система політичних, правових, філософських, морально-етичних та ін. поглядів, теоретичних засад, сформованих у суспільній свідомості (12, с. 451), це сукупність взаємопов'язаних ідей, уявлень і переконань, мета яких – об'єднувати людей заради спільного життя та спільних дій (18, с. 235), іноді (політична ідеологія) – заради спільних політичних цілей та ідей (18, с. 234). А суспільства без ідеології (тобто без певних світорозумінь і норм поведінки, без визначених цінностей) ніколи не існувало (18, с. 235).

За твердженням О. Демської, словник також не може бути без ідеології [5, с. 276], яку дослідниця тлумачить як систему поглядів та ідей, за допомогою яких лексикографи усвідомлюють вербалізовану дійсність, репрезентують її в словнику цілком або фрагментарно [5, с. 276]. Однак науковець вважає, що ідеологія може бути: 1) інтралінгвістичною (сукупність мовознавчих теорій, узятих за основу лексикографічної інтерпретації, осмислення, опису мови загалом або ж її певних структурних рівнів чи сукупностей яких-небудь мовних одиниць); 2) екстралінгвістичною (система наукових, історичних, культурних, соціальних, інших поглядів та ідей, покладених в основу осмислення, оцінення, відбиття національної мовної картини світу в словнику) [5, с. 276–277].

Якщо, наприклад, у тлумачному словнику національної мови ці два види переконань є рівноправними, а в інших типах лексиконів переважають інтралінгвістичні погляди [5, с. 277], то в тлумачному термінологічному лексиконі повинна домінувати, на нашу думку, екстралінгвістична система поглядів певної галузі знань, що точно відбиває в ньому частину наукової картини світу, хоча термінограф повинен урахувати й принципи та норми інтралінгвістичної ідеології, керуватися ними під час укладання словника, бо «створення добрих словників можливе тільки на основі доброї лінгвістичної теорії» [10, с. 182]. Важливо подбати про те, щоб ці два види ідеології не спотворювали ні наукової, ні мовної картини світу, ні мови, ні терміносистеми [5, с. 281].

Концепцією вчені називають систему понять про певні явища; спосіб розуміння й пояснення явищ і процесів; стрижневу ідею будь-якої теорії або головний задум у науковій, політичній, художній та інших сферах людської життєдіяльності (18, с. 301). Дослідниця О. Демська розуміє концепцію в лексикографії як систему наукових поглядів на словниковий опис мови (у загальнономовному лексиконі) або її сегмента через опис відповідних мовних одиниць [4, с. 88].

У лексикографії систему поглядів на укладання словника називають ще, наприклад, *авторською установкою* (С. Гриньов), *авторською настановою* (І. Казимирова), *науковими*

засадами й методологічними принципами (Л. Симоненко та ін.). Ми пропонуємо надалі в теорії лексикографії (і термінографії) ширше застосовувати наукове поняття «лексикографічна (термінографічна) концепція», яке, до речі, уже використовують учені (Ю. Апресян, О. Демська, Т. Космеда, О. Тараненко, В. Широков). На нашу думку, *термінографічна концепція* – це теоретична модель майбутнього термінологічного словника, яка ґрунтується на засадах мово- й термінознавства, термінографії та укладена для точного опису частини наукової картини світу. Уважаємо, що цей термін повинен входити до метамови словників, тобто використовуватися під час укладання й аналізу наявних термінографічних праць.

На наше переконання, концепція тлумачної термінографічної праці загалом має містити такі складники:

1) **ідейний компонент**: *мета* (зафіксувати наявність термінів у певній галузі у визначений період розвитку, заповнити лакуни, унормувати термінологію, навчити нормативних термінів тощо), *тематична орієнтація* (загальнонауковий, галузевий, полі- чи вузькогалузевий); *часова орієнтація* (історичний, сучасний, неографічний); *просторова орієнтація* (територія поширення термінів); *мовна орієнтація* (одно-, дво- чи багатомовний; вибір метамови опису); *призначення* (довідковий, тлумачний, тлумачно-перекладний, навчальний та ін.); *світоглядні позиції укладачів* (мовно-культурні, морально-етичні та інші погляди авторів); *теретичне підґрунтя* (рівень обізнаності в предметній галузі, у сфері мово- й термінознавства, лексико- й термінографії); *адресна орієнтація* (спеціалізований, навчальний, загальний); *функція* (інвентаризаційний чи нормативний); *обсяг* (за кількістю термінологічних одиниць: малий, середній, великий); *джерельна база* (стандарты та інші нормативні джерела, фахові праці різних науковців, їхня доступність і сучасність); *критерії добору реєстрових одиниць* (нормативний, статистичний тощо); *методи опрацювання різних типів спеціальних одиниць* (термінів-слів і термінів-словосполучень, термінів-іменників, дієслів чи прикметників, питомих і запозичених, назв процесів, станів, властивостей, одиниць виміру та ін.), оскільки різні одиниці можуть потребувати відмінностей у лексикографічних описах;

2) **структурно-змістовий компонент**, який стосується будови словника й параметрів опису термінологічних одиниць: а) **макроструктура**: *передмова*; *інструкція щодо користування словником*; *списки скорочень й умовних позначок* (засоби економії та компресії інформації в словнику); *список джерел*; *принцип розташування словникових статей* (алфавітний, гніздовий, алфавітно-гніздовий, тематичний); *наявність у реєстрі термінів-слів і термінів-словосполучень, подання їх в одній / різних статтях; подання полісемії та омонімії* (у різних статтях); *особливості й кількість додатків*; б) **корпус словника**, укладений на основі лексичної картотеки або електронного текстового корпусу; в) **мікроструктура** (склад словникової статті): *параметри* – *орфографічний* (правопис терміна), *варіативний* (наявність варіантів), *фонетичний* (вимова, наголос), *частинимовний* (належність до певної частини мови), *граматичний* (деякі словоформи), *узуальний* (лексикографічні ремарки, що вказують на часові, частотні, галузеві / *застаріл., рідко, біол., техн., хім.* / та інші особливості вживання), *семантичний* (добір потрібних видів дефініцій), *ілюстративний* (цитати з наукових джерел), *сполучувально-колокаційний* (словосполучення з реєстровим терміном), *етимологічний* (походження терміна, розвиток форми й значення), *парадигматичний* (антоніми, синоніми), *словотвірний* (споріднені терміни), *відсильний* (оформлення відсилань до інших статей), *посилання на джерела, приклади оформлення*

тексту словникових статей тощо; г) **медіоструктура** (системні відношення між реєстровими словами / гіперо-гіпонімі, синонімі, антонімі зв'язки);

3) **організаційний компонент**: авторський колектив, обсяг і види робіт, виконуваних кожним з укладачів, графік виконання, зв'язок між роботами членів авторського колективу, вимоги видавництва та ін.;

4) **графічний компонент**: особливості оформлення макро- і мікроструктур термінографічної праці, зразки графічного оформлення словникових статей, поліграфічне виконання словника;

5) **економічний компонент**: витрати на створення лексикону.

Такий перелік компонентів (і параметрів) автори, звичайно, доповнюють або зменшують на свій розсуд залежно від галузі знань і мети словника протягом обговорень і праці над ним. Саме від особливостей усіх компонентів концепції залежить і кількість етапів праці над словником. Як й інші вчені (С. Гриньов, В. Дубічинський, І. Кудашев, Л. Симоненко), вважаємо, що термінографічна концепція певною мірою відбиває рівень розвитку описуваної галузі знань, життя суспільства, певної сфери спеціальної лексики, а також погляди якоїсь наукової школи та позицію автора щодо подання семантики термінів. Добре продумана концепція забезпечить повноту й системність опису реєстрових термінів, допоможе уникнути суперечностей у поданні семантики одиниць спеціальної лексики, пришвидшить процес укладання термінографічної праці.

Створення концепції лексикографічної праці передбачає розроблення теретико-методологічних підходів до опису мовного матеріалу. Кожен укладач визначає їх здебільшого самостійно. Зокрема, дослідник П. Денисов серед засад лексикографічного опису назвав принципи: 1) відносності (або орієнтованості опису, що полягає в наданні відповідей на складні запитання для всіх чи деяких носіїв мови); 2) множинності лінгвістичних описів; 3) причинової зумовленості лінгвістичних явищ; 4) наявності в мові об'єктивної істини; 5) значущості неперервної національної й світової лексикографічної традиції як основи будь-якого дослідження лексико-семантичної системи мови (принцип лексикографічного історизму); 6) стандартності (однакове подання однотипних явищ в усьому словнику); 7) економності (стислості) опису; 8) простоти матеріалу (зрозумілості й однозначності конструкцій); 9) повноти (опис усіх значень і способів уживання реєстрових слів); 10) ефективності опису (побудова словникових статей у такий спосіб, щоб прочитання їх у словнику активного типу давало змогу правильно вживати слова в мовленні, а в словниках пасивного – точно розуміти слова в контексті) [6, с. 30–32]. Науковець В. Берков додає такі засади: 1) зручність словника (без складної структури й використання спеціальних лінгвістичних термінів), оскільки на пошуки потрібного матеріалу користувач хоче витратити мінімум часу, а більшість таких читачів мають посередню мовну підготовку; 2) «...максимум інформації на мінімумі місця без шкоди для інтересів користувача» [1, с. 4, 222–223].

Визначено й принципи лексикографування в новому тлумачному «Словнику української мови» у 20-и томах: 1) збереження й застосування здобутків національної лексикографії; 2) усунення ідеологічних (політичних) поглядів на словниковий опис мовних одиниць, об'єктивність опису; 3) збагачення текстово-ілюстративної бази; 4) відтворення питомих ознак української мови, а також національного менталітету; 5) відбиття об'єктивних змін у словниковому складі та семантиці, які відтворюють сучасну мовну практику українців, вилучення невдалих кальок, росіянізмів; 6) осучаснення лексикографічного матеріалу; 7) заповнення лексикографічних лакун [11, с. 7–8].

На думку О. Тараненка, тлумачний словник української мови нового типу має бути реєстративно-нормативним, активного типу, багатоцільовим, універсальним [14, с. 3]. Дослідниця В. Шульгіна підтримує такі засади, додаючи когнітивно-комунікативний підхід, що передбачає пізнавально-комунікативну інформативність словника, який повинен постачати і знання, і мовні одиниці для спілкування [16, с. 50–51].

Науковець І. Мейзерська називає ще принцип антропоцентричності, коли лексикон містить багатоаспектний опис заголовкових слів, оскільки спрямований на врахування й задоволення запитів певного кола читачів. І визнає також, що в традиційних тлумачних працях значну увагу приділяють формуванню реєстру й розробляння семантичної структури мовних одиниць, тобто створення словників ґрунтується на принципі «лексемоцентричної семасіології» [9, с. 151].

Дослідник В. Дубічинський виокремлює п'ять основних принципів: 1) спадковість лексикографічних праць, коли наступні словники ґрунтуються на традиціях і певною мірою на матеріалах попередніх лексиконів; 2) суб'єктивний вплив особистості укладача на словник: висунення новаторських ідей чи їхня відсутність; 3) жорсткий прагматизм авторів, які враховують потреби користувачів і рівень їхньої компетенції, достатньої для сприймання пропонованої інформації; 4) нормативність у відборі й поданні мовних одиниць; 5) багатоплановість лексиконів [7, с. 29–31].

Деякі науковці стверджують, що однією з теоретичних засад укладання термінологічного словника повинна стати концептуальність реєстрових одиниць: кожен термін має позначати науковий концепт, тобто дослідники пропонують подавати лише термінологічні одиниці, не реєструвати загальноживані слова [2, с. 8]. На нашу думку, такий принцип обов'язковий під час розробляння ДСТУ на терміни й визначення понять, а в навчальній термінографії не є основним. Під час укладання спеціальних лексиконів автори вважають за доцільне дотримуватися, зокрема, принципів: а) урахування основних понять галузі; б) урахування ступеня функціональності термінів; в) оригінального тлумачення; г) достовірності й точності; ґ) естетичних вимог до оформлення словників і його складників [12, с. 173–175, 178].

Як бачимо, науковці здебільшого називають деякі спільні засади лексикографування, хоча є й інші теоретико-методологічні підходи до створення саме термінографічних праць. Уважаємо, що для укладачів тлумачних термінологічних словників важливими є такі принципи:

1) спадковість традицій українського й світового словникарства, що певною мірою стосується й дотримання авторами усталеної структури словника, що має передмову, інструкцію, корпус, списки літератури, умовних скорочень і позначок;

2) обов'язкове оновлення (осучаснення) й уточнення пропонованого матеріалу, оскільки жоден словник не повинен повторювати інформацію з інших джерел майже без змін насамперед тому, що вже минув певний час від дати опублікування попередніх лексиконів, а отже, щось обов'язково змінилося в суспільстві, у науці й техніці, у сприйманні світу новими поколіннями тощо (і тому плагіат неможливий!). До того ж, у наступних термінографічних працях варто усувати недоліки й прорахунки попередніх лексиконів, заповнювати можливі лакуни в терміносистемах. Таке новаторство повинно відбивати розвиток терміносистем, а також динаміку національної термінографії. Укладачі мають додавати щось нове у зміст терміностатей, оформлення спеціальних лексиконів, намагаючись урахувати потреби сучасних користувачів. Наприклад, тлумачні словники спеціальної лексики тепер часто доповнюють перекладними еквівалентами кількох мов (6; 13), таке вдосконалення змісту

словника, наповнення його додатковою корисною інформацією не суперечить принципу спадковості лексикографічних традицій;

3) урахування теорії терміна під час опису спеціальних мовних одиниць. Уважаємо, що автори перед укладанням термінографічних праць мусять опанувати не тільки теорію словникарства, але й наукові засади термінознавства, що дасть змогу чітко розмежовувати, наприклад, терміни, номени й ненормативні спеціальні одиниці, критично ставитися до авторської термінології, неологізмів, запозичень тощо;

4) дотримання основних положень мовознавства (з лексикології, граматики, культури мови та ін. для правильного опису семантики й граматичних форм термінів);

5) когнітивно-комунікативна інформативність, коли термінографічна праця активного типу розрахована на мовця (адресата лексикографічного тексту) і спрямована на задоволення комунікативних користувацьких потреб (забезпечує фахівця потрібною спеціальною лексикою);

6) деідеологізація термінографічного матеріалу (особливо в словниках з гуманітарних наук: філософії, політології, соціології та ін.);

7) об'єктивність і точність опису, що дає змогу відтворювати частину наукової картини світу;

8) відносна суб'єктивність, зумовлена індивідуальними знаннями й досвідом авторів, що впливає на термінографічну концепцію, а отже, і на добір реєстрових слів та ілюстрацій, зміст дефініцій. Зокрема, є словники, у яких укладачі зазначають, що свідомо не дотримуються нормативності в поданні змісту термінів, по-своєму пояснюють явища й оцінюють видатних діячів, крім усталених тлумачень, наводять авторські визначення, у такий спосіб досягаючи плюралізму мислення, через що можуть бути суперечності між статтями цього словника або цього й інших видань (18, с. IV). Або, наприклад, не вважають за потрібне вилучати терміни, які нині вживаються порівняно рідко (6, с. 4). Уникнути такого суб'єктивізму, напевно, неможливо;

9) концептуальність у ДСТУ і термінологічних словниках, розрахованих на фахівців (подання заголовкових одиниць, які позначають наукові поняття, а отже, є термінами, а не загальноновживаними словами);

10) нормативність, оскільки сучасні термінографи повинні подавати користувачам спеціальну лексику, яка зафіксована в державних стандартах та інших нормативних документах і не суперечить нормам мови, відтворює питомі риси української мови (якщо це національні одиниці). Щоправда, термінологічний словник часто є реєстративно-нормативним, оскільки нові видання можуть фіксувати неологізми, ще не усталені в науковому обігу фахівців;

11) стандартність тлумачень (опис однотипних вокабул / назв процесів, властивостей тощо / за однаковими схемами). Щоб уникнути двозначності слова «стандартність», краще, на нашу думку, назвати цю засаду так – однотипність опису значень термінів певних типів;

12) відповідність дефініцій логічним вимогам (точність, достатній набір істотних ознак наукового поняття, сучасність, оптимальна довжина, не містити логічного кола, не бути тавтологічними тощо [3]);

13) системність (уточнення зв'язків між поняттями на основі їхньої класифікації, уточнення місця терміна в терміносистемі) [3];

14) упорядкованість тексту словника (дотримання алфавітного, алфавітно-гніздового, тематичного та ін. принципів розташування заголовкових термінів);

15) антропоцентричність, або орієнтованість опису (урахування рівня фахової, лінгвістичної та лексикографічної компетенцій певного кола користувачів у науковому чи навчальному термінологічному словнику);

16) зручність у користуванні, що передбачає розміщення значного обсягу інформації на невеликому місці (економність), з достатньо чіткою побудовою, зрозумілим поясненням правил користування термінографічною працею;

17) повнота (комплексність) інформації про терміни (наявність не лише визначень наукових понять, але й деяких граматичних форм, ілюстративної частини / прикладів уживання вокабул / у словникових статтях, що допомагає точніше пояснювати семантику, особливості застосування реєстрових одиниць);

18) участь в укладанні термінологічних словників досвідчених фахівців-предметників або лексико- чи термінографів.

Автори висвітлюють основні положення концепцій у проспекті (проекті) майбутнього термінологічного словника, укладеному перед початком роботи над ним, у передмовах й інструкціях щодо користування лексиконами та навіть в анотаціях, а також у власних наукових працях [11; 12; 14], завдяки чому можна дізнатися про опублікування чи підготування нових словникових видань. Саме передмова й інструкція здебільшого демонструють головні засади авторського задуму, зокрема мету й призначення термінографічної праці.

Проаналізувавши вступні матеріали тлумачних термінологічних словників, опублікованих від початку ХХІ ст., ми встановили, що досить часто мовознавці й фахівці інших галузей, укладаючи лексикони цього типу, у такий спосіб прагнуть:

1) розбудувати українську термінологію, яка довгий час перебувала на другорядних позиціях після російської, заповнити прогалини в терміносистемах, деідеологізувати зміст наукових понять, позбутися зайвих кальок, замінивши їх українськими новотворами, або навіть сформулювати термінологію якоїсь відносно нової галузі (2, с. 4–7; 4, с. 4; 7, с. 9; 18, с. III–IV);

2) узгодити орфографію наукових термінів з вимогами останньої редакції «Українського правопису» або вказати на дотримання його правил під час укладання спеціальних нормативних словників (6, с. 5);

3) систематизувати терміни й визначення понять певної галузі, для чого часто проводять спеціальні наукові дослідження деяких терміносистем, переосмислити досвід підготовки схожих видань фахівців-предметників, лексикографів, освітян не тільки в Україні, але й за кордоном; репрезентувати сучасний стан розвитку якоїсь галузі знань (1, с. 3–4; 4, с. 2, 4; 5, с. 6; 10, с. 3–4; 7, с. 5–7; 17, с. 5; 8, с. 5; 13, с. 4; 18, с. III–IV). Щоправда, лише деякі укладачі термінографічних праць указують на вивчення досвіду опублікування словникової та освітньої літератури в Україні та за її межами;

4) поповнити словниковий склад наукових дисциплін неологізмами, пояснити значення новітніх понять (1, с. 3–4; 5, с. 2; 6, с. 3; 13, с. 4);

5) виявити семантичні зрушення в системі термінів визначеної сфери знань, уточнити визначення деяких наукових понять (5, с. 6; 11, с. 4);

6) сприяти уніфікації та стандартизації термінів, а також ознайомлювати фахівців і тих, хто навчається, саме з нормативними термінологічними одиницями, зафіксованими в ДСТУ відповідних галузей (1, с. 3–5; 3, с. 3; 5, с. 6; 10, с. 4–5; 8, с. 5–6; 11, с. 4; 13, с. 4);

7) надати певні знання з конкретної галузі та відповідної фахової мови студентам і пересічним людям, допомогти фахівцям поглиблювати й оновлювати знання з певних

галузей людської життєдіяльності, удосконалювати знання фахової мови, сприяти формуванню із сучасних студентів майбутніх професіоналів (1, с. 5; 3, с. 3; 6, с. 3; 7, с. 6; 11, с. 4; 18, с. III).

Отже, укладання саме тлумачних спеціальних словників допомагає систематизувати термінологічні одиниці певної галузі, унормувати їх, упроваджувати в професійну діяльність.

У невеликих передмовах до тлумачних термінологічних словників автори також інформують про види й частини робіт, виконані конкретними укладачами, редакторами й консультантами тощо (16, с. 4–5). Однак у цих вступних частинах загалом не прийнято подавати відомості про теоретичні погляди укладачів, доводити до відома користувачів основні положення теорії терміна чи теорії лексикографії/термінографії. Порівняймо: у лінгвістичних словниках різних типів мовознавці здебільшого, окрім передмови й інструкції, часто вміщують ще й теоретичні матеріали про певні мовні явища й одиниці (відповідно до типу лексикону). У тлумачних термінологічних словниках такі статті трапляються рідко, оскільки укладачі (сподіваємося!) уже опанували основні положення термінознавства або ж, навпаки, не заглиблювалися в них узагалі. Проте іноді теоретичні відомості наявні й пояснюють особливості формування й функціонування деяких терміносистем. Серед тлумачних термінографічних праць варто відзначити вступні матеріали до словника «Український словотвір у термінах» Л. Вакарюк і С. Панцьо (5), де є підрозділи «Особливості терміносистеми словотвору», «Спосіб систематизації термінів», «Спосіб тлумачення термінів», які, власне, презентують і теоретичний матеріал, і відомості про способи опрацювання лексики в словнику (5, с. 6, 9–10). А дослідник Ф. Бацевич у передмові до своєї праці вміщує інформацію про специфіку термінології міжкультурної комунікації, межі, особливості її розвитку порівняно з іншими країнами (2, с. 3–10). Щоправда, ці лексикони підготовлені тяж мовознавцями.

Цікавим є вступ в «Енциклопедичному словнику з державного управління», у якому йдеться про мету й завдання словника, подано теоретичні відомості про енциклопедії та їхні функції, функції й види термінів, проблеми в терміносистемі зазначеної галузі (7, с. 7–14), уміщено деякі питання з теорії терміна, хоча немає інструкції.

Прикладом оформлення вступних матеріалів для авторів тлумачних лексиконів (і термінологічних теж) може бути, на нашу думку, «Комунікативний кодекс українців у пареміях» Т. Космеди й Т. Осипової, у якому докладно описано лексикографічну концепцію, бо вказано актуальність, тип словника, обсяг, адресат, методологічне підґрунтя (!), джерела та ін., подано також теоретичний матеріал, важливий для розуміння сутності таких одиниць, як паремії, сенсу законів спілкування, дуже добре пояснено терміни метамови словника (9, с. 5–24). Автори зазначають, що засади цього словника базуються на лексикографічній концепції І. Франка: застосовано принципи лінгвогеографії; оригінального тлумачення; посилання на джерела; компаративного аналізу; розширення варіантних гнізд; додано принцип комунікативно-прагматичного опису тощо (9, с. 12–13).

Отже, до концепції термінологічного словника належать, на нашу думку, і теоретичні положення з мовознавчої / спеціальної проблеми, тому вступна частина термінографічної праці може, окрім передмови й інструкції щодо правил користування словником, містити енциклопедичні й мовознавчі статті.

У термінографічних працях часто передмову й інструкцію об'єднують в одну вступну статтю, де пояснено мету створення праці й стисло подано правила користування нею (3; 6),

що цілком припустимо. Однак деякі тлумачні термінологічні словники взагалі не мають передмови та / або інструкції (14; 15).

Хоча термінографічна концепція (авторська позиція) завжди певною мірою відбита в композиції словника й визначає як побудову лексикону, так і методи подання інформації про терміни, однак, на нашу думку, відсутність вступних частин у словниках може свідчити про: а) несформованість чіткої концепції укладачів; б) незнання (!) закономірностей складання термінологічних словників; в) байдуже й недбале ставлення до користувачів; г) неврахування досвіду конкретних укладачів щодо створення лексиконів. Уважаємо, що термінограф перед створенням спеціального словника повинен проаналізувати й узагальнити досвід підготовки попередніх праць такого типу, що сприятиме опануванню фаховими, мовознавчими й іншими знаннями з різних сфер сучасного життя, виробленню стрункої концепції побудови термінологічного лексикону, підвищенню його якості.

У навчальних посібниках щодо проведення наукового дослідження й оформлення результатів у вигляді наукової праці (дисертація, монографія, стаття та ін.) зазначено, що такі роботи повинні містити вступ, у якому обов'язково окреслюють наукову проблему, визначають її актуальність, аналізують останні дослідження з теми, формулюють мету тощо [15]. На наше переконання, тлумачний термінологічний словник, незалежно від обсягу, є, безперечно, науковою працею, укладач якої в передмові й інструкції теж повинен указувати актуальність роботи, мету й завдання, критерії добору одиниць, методи й джерела матеріалу для опису тощо, тобто подавати власні теоретико-методологічні засади створення термінографічної праці. Дослідники зазначають, що лексикографічна компетенція користувачів часто є далеко не найкращою, через що й потрібно забезпечити їх досить повною інформацією щодо праці зі словником: передмовою, правилами користування, списками джерел, ремарок, скорочень й умовних позначок тощо [8, с. 393–394]. Уважаємо, що словник без таких компонентів макроструктури втрачає певну кількість своїх користувачів, які можуть не зрозуміти особливості подання й опису спеціальної лексики, унаслідок чого праця зі словником ускладнюється.

Для концепції створення тлумачних термінографічних праць визначальним є принцип нормативності, що передбачає наведення тільки загальноприйнятих реєстрових термінів з усталеними значеннями, рекомендації щодо правильного вживання цих одиниць. Більшість спеціальних словників 90-х років ХХ ст. вважаємо дескриптивними, оскільки головним завданням їх було заповнити лакуни в тодішній українській термінології після тривалого періоду перебування її на другорядних позиціях після російської. У цих працях можна натрапити на велику кількість синонімічних і варіантних термінів на позначення одного наукового поняття в одній словниковій статті, щоправда, іноді з ремарками *рекомендований / нерекомендований* тощо. Тоді укладачі пропонували ввести в науковий обіг терміни 20-х – початку 30-х років ХХ ст. або з літератури української діаспори, залишити скальковані одиниці з російської мови або численні запозичення. Сьогодні потрібними й корисними, на наше переконання, є насамперед прескриптивні термінографічні праці, покликані подати для вивчення важливі терміни визначеної галузі знань (галузей), засвідчені в чинних українських або міжнародних стандартах чи інших нормативних документах, поширювати такі найменування серед студентів, фахівців, держслужбовців, що сприятиме порозумінню спеціалістів, кращому усвідомленню й засвоєнню наукової інформації. Іноді фахівці, укладаючи термінографічну працю, не зазначають джерела термінологічного матеріалу, у такому разі користувачі не знають, чи нормативні терміни засвідчено, чи подано авторську термінологію укладача. Варто констатувати, що автори сучасних

лексикографічних праць (і термінографічних зокрема), на відміну від словників 1950–1980-х років, беруть за основу своїх лексиконів не політичну ідеологію, а насамперед наукову теорію, однак дотримуються і світоглядних та морально-етичних принципів, і певних лінгвістичних норм та правил, реєструючи, наприклад, унормовані термінологічні одиниці, без жаргонізмів, застарілих термінів й новотворів, не зафіксованих в мові фахівців (13, с. 4). Позитивною тенденцією в розвитку сучасної національної термінографії є видання прескриптивних словників, у яких автори свідомо вміщують лише терміни, затверджені в національних законах та стандартах України, позначаючи в словникових статтях назви й номери ДСТУ, найменування інших нормативних документів (3; 8; 10).

Отже, концепція щодо укладання тлумачного термінологічного словника – це певна модель праці над словником, яка для авторів має бути наочною, зрозумілою, містити чіткі інструкції й зразки. Така концепція може зазнавати змін, уточнень протягом усієї праці над словником. Серед причин цього – регулярні зустрічі керівників проекту, робочої групи і представників видавництва, що видаватиме термінографічну працю, контроль за виконанням розробленого плану (за визначений термін написати певну кількість словникових статей чи інших частин словника й подати редакторів для коректування).

Деякі термінологічні лексикони, укладені різними авторськими колективами для однієї галузі, різняться обсягом словника, особливостями висвітлення наукової інформації. Концепції однотипних словників також можуть різнитися залежно, наприклад, від обсягу й призначення лексиконів. Навіть інструкцію до одного словника різні автори сприймають дещо по-іншому. Наприклад, в академічній енциклопедії «Українська мова» вміщено термінологічні одиниці й номенклатурні назви, які застосовують для наукового опису української мови, подано основні поняття загального мовознавства тощо; розрахована вона як на філологів, так і на широке коло читачів [17, с. 5], однак матеріал викладено в ній на високому науковому рівні із застосуванням значної кількості термінів. На відміну від неї, енциклопедію «Українська мова» за ред. І. Муромцева [16] укладено для того, щоб не тільки стисло й доступно, але й науково правильно, з урахуванням новітніх досягнень світової науки пересічним мовцям довести відомості про найважливіші мовні явища й поняття, здобутки видатних мовознавців. До реєстру взято актуальні для користувачів терміни, які супроводжуються не лише історичними коментарями, але й *методичними порадами щодо їх уживання*, додано матеріали, які можуть допомогти під час самопідготування до зовнішнього незалежного оцінювання. Відмітною ознакою тут є й пояснення у «Слові до читача» розбіжностей в обсягах словникових статей, що зумовлено ступенем теоретичної та практичної значущості реєстрових одиниць та *індивідуальними вподобаннями* (виділення наше – Т. М.) авторів певних статей [16, с. 3–4].

На нашу думку, на розроблення термінографічної концепції впливають різні чинники: фахова й лексикографічна компетенції укладачів, їхня сумлінність; знання норм української літературної мови, мовне чуття; мета й призначення словника; світоглядні позиції автора; морально-етичні принципи (наприклад, у ставленні до плагіату); належність до певної наукової школи; обговорення проектів цих праць у наукових установах і вищих навчальних закладах, на семінарах і конференціях (8, с. 5), такі обговорення дають змогу врахувати різні поради, уникнути суб'єктивності під час опису семантики термінів.

Підтримуємо науковців, які вважають, що тлумачні термінологічні словники повинні створюватися авторськими колективами, у складі яких є і фахівці-предметники, які точно описують наукову інформацію, і досвідчений лексикограф, з яким розробляють

концепцію словника і який після закінчення рукопису редагує матеріали, уніфікує опис тощо [1, с. 210].

Висновки дослідження й перспективи подальших наукових розвідок. Отже, для лексикографії й термінографії зокрема важливого значення набуває застосування такого наукового поняття, як *«лексикографічна (термінографічна) концепція»*, яке варто ширше застосовувати в словникарській діяльності. Одним з етапів створення тлумачного словника спеціальної лексики є розроблення концепції укладання термінографічної праці. Концепцію треба розбудовувати на основі лінгвістичної, термінознавчої та термінографічної теорій, на світоглядних (філософських, культурологічних, морально-етичних) позиціях, але без урахування політичної ідеології. Ідейний, структурно-змістовий, організаційний, графічний, економічний компоненти визнано основними в концепції тлумачного термінологічного словника.

Проаналізовано наявність і зміст передмов у словниках. Більш повні вступні матеріали (передмова, інструкція щодо користування словником, теоретичні відомості) зекономлять час для читачів і полегшать розуміння його вмісту. Наявність цих матеріалів у лексиконах є обов'язковою, хоча про авторські настанови щодо укладання термінологічного словника можна дізнатися також з інших матеріалів (будови й змісту всієї праці або її словникових статей, опису термінів). Відсутність передмов може вказувати на несформованість чіткої концепції укладачів, незнання закономірностей складання термінологічних словників.

Виявлено теоретико-методологічні принципи створення тлумачних лексикографічних праць. З'ясовано, що для укладання термінологічного словника дефінітивного типу важливими є такі засади, як знання теорії термінознавства, термінографії, лінгвістики, дотримання традицій словникарства, когнітивно-комунікативна інформативність, оновлення, об'єктивність і точність, системність, відповідність дефініцій логічним вимогам, повнота, нормативність тощо.

Укладачам словників варто добре розробляти концепцію, чітко формулювати основні засади у вступних матеріалах, дотримуватися зазначених принципів, що сприятиме кращому фаховому опрацюванню термінів, полегшенню сприйняття пропонованих матеріалів і користування ними, кодифікації термінологічних одиниць.

Перспективними вважаємо подальші дослідження принципів створення спеціальних словників, особливостей розроблення термінографічної концепції та її втілення в структурно-змістових елементах словників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берков В. П. Двухязычная лексикография: учебн. / В. П. Берков. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. – 236 с.
2. Голубовська І. О. Укладання термінологічних словників: концептуальність реєстрових слів-термінів, дискурс словникової статті та напрямки майбутніх досліджень [Електронний ресурс] / І. О. Голубовська, В. Я. Жалай, Н. М. Биховець та ін. // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – 2012. – С. 3–20. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/43686> (Дата доступу – 30.03.2018).
3. Гринёв С. В. Введение в терминологию / С. В. Гринёв. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : МПУ, 1995. – 161 с.
4. Демська О. М. Вступ до лексикографії / О. М. Демська. – Київ : ВД «Києво-Могилянська академія», 2010. – 266 с.

5. Демська О. М. Ідеологія і словник [Електронний ресурс] / О. М. Демська // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2012. – № 21. – С. 276–281. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73626/18-Demska>. (Дата доступу – 14.03.2018).
6. Денисов П. Н. Практика, история и теория лексикографии в их единстве и взаимообусловленности / П. Н. Денисов // Проблемы учебной лексикографии и обучения лексики: сб. статей; под. ред. П. Н. Денисова и В. В. Морковкина. – Москва : Русский язык, 1978. – С. 25–33.
7. Дубичинский В. В. Теоретическая и практическая лексикография / В. В. Дубичинский. – Вена – Харьков, 1998. – 160 с.
8. Кудашев И. С. Проектирование переводческих слова реи специальной лексики: монографія [Електронний ресурс] – Helsinki : Helsinki University Translation Studies, 2007. – 443 с. – Режим доступу : <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19272/proektir>. (Дата доступу – 20.04.2018).
9. Мейзерська І. В. Лексикографічна параметризація: структурний та функціональний аспекти (на прикладі Великого тлумачного словника сучасної української мови) / І. В. Мейзерська // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. – 2007. – № 1. – Т. 1. – С. 151–155.
10. Морковкин В. В. Некоторые утверждения из области учебной лексикографии / В. В. Морковкин // Русский язык и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания. – Москва : Русский язык, 1990. – С. 182–192.
11. Озерова Н. Г. Перший том Словника української мови у 20-и томах / Н. Г. Озерова, В. А. Широков // Мовознавство. – 2011. – № 2. – С. 3–13.
12. Радзівська С. О. Принципи укладання англо-українського словника-довідника з нанонауки / С. О. Радзівська, І. С. Чекман // Термінологічний вісник: зб. наук. праць / Відп. ред. В. Л. Іващенко. – Київ : Ін-т укр. мови НАНУ, 2013. – Вип. 2(1). – С. 171–179.
13. Симоненко Л. О. Українська термінографія: стан і перспективи / Л. О. Симоненко // Мовознавство. – 2014. – № 4. – С. 28–35.
14. Тараненко О. О. Новий словник української мови (концепція і принципи укладання) / О. О. Тараненко. – Київ ; Кам'янець-Подільський, 1996. – 172 с.
15. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко. – 6-е вид., переробл. і доповн. – Київ : Знання, 2008. – 310 с.
16. Шульгіна В. Лексикографічна система як когнітивно-комунікативний об'єкт / В. Шульгіна // Лексикографічний бюлетень. – 2008. – № 17. – С. 47–52.

ДЖЕРЕЛА

1. Англо-український тлумачний словник з обчислювальної техніки, Інтернету і програмування / Е. М. Проїдаков, Л. А. Теплицький. – Київ : ВД «СофтПрес», 2005. – 552 с.
2. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. – Київ : Довіра, 2007. – 205 с.
3. Березуцький В. В. Тлумачний словник нормативних термінів із дисципліни «Безпека життєдіяльності»: навч. посіб. / В. В. Березуцький, Л. А. Васьковець. – Харків : Вид-во «Підручник НТУ «ХПІ»», 2013. – 88 с.
4. Бухгалтерський словник / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. – Житомир : ПП «Рута», 2001. – 224 с.
5. Вакарюк Л. О. Український словотвір у термінах. Словник-довідник / Л. О. Вакарюк, С. Є. Панцьо. – Тернопіль : Джура, 2007. – 260 с.
6. Вакуленко М. О. Тлумачний словник із фізики / М. О. Вакуленко, О. В. Вакуленко. – Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2008. – 767 с.
7. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. – Київ : НАДУ, 2010. – 820 с.

8. Інформаційні ресурси. Словник законодавчої та стандартизованої термінології / НАПН України; Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського / Уклад.: П. І. Рогова, Я. О. Чепуренко, С. М. Зозуля та ін. – Київ : Нілан-ЛТД, 2012. – 283 с.
9. Космеда Т. А. Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу / Т. А. Космеда, Т. Ф. Осипова. – Дрогобич : Коло, 2010. – 272 с.
10. Новий російсько-українсько-англійський тлумачний словник з інформатики. Основні терміни / уклад.: М. Д. Гінзбург, Л. І. Білоусова, І. М. Корніловська та ін.; за ред. М. Д. Гінзбурга. – Харків : Корвін, 2002. – 656 с.
11. Основні лінгвостилістичні поняття і категорії (словник-довідник філолога) / укл. І. І. Коломієць. – Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. – 202 с.
12. Словник іншомовних слів / Уклад. Л. О. Пустовіт, О. І. Скопненко, Г. М. Сюта та ін. – Київ : Довіра, 2000. – 1018 с.
13. Словник української біологічної термінології / уклад. Д. М. Гродзинський, Л. О. Симоненко, М. П. Годована; за ред. Д. М. Гродзинського, Л. О. Симоненко. – Київ : КММ, 2012. – 744 с.
14. Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури / Р. А. Шмиг, В. М. Боярчук, І. М. Добрянський та ін.; за заг. ред. Р. А. Шмига. – Львів, 2010. – 222 с.
15. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики / М. Г. Тофтул. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Я. Франка, 2014. – 416 с.
16. Українська мова. Енциклопедія / Г. А. Губарева, О. В. Чуєшкова, Т. В. Михайлова та ін.; за ред. І. В. Муромцева. – Київ : Майстер-клас, 2011. – 400 с.
17. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – Київ : Вид-во «Укр. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
18. Філософський енциклопедичний словник / За ред. В. І. Шинкарука. – Київ : Абрис, 2002. – 744 с.

Михайлова Т. В. Концепция толкового терминологического словаря.

В статье предложено определение понятия «терминографическая концепция» и обосновано важность его применения в деятельности лексикографов. Выделено идейный, структурно-содержательный, организационный, графический, экономический компоненты в концепции толковых специальных лексиконов. Для создания дефинитивного терминологического словаря важными являются принципы знания теории терминоведения, лексикографии и терминографии, соблюдение традиций лексикографирования, когнитивно-коммуникативной информативности, обновления, объективности, системности, полноты, нормативности и т. д.

Ключевые слова: терминография, терминологический словарь, идеология, терминографическая концепция, принципы лексикографирования, предисловие, инструкция.

Abstract

Mykhaylova T. The concept of an explanatory terminological dictionary.

Introduction. The development of practical lexicography in Ukraine needs further development of the theory of terminography. Such concept as "lexicographic (terminographic) conception" is of great importance for lexicographic activity. One of the stages of creating an explanatory terminological dictionary is the development of a terminographic concept.

Purpose. The purpose of the article is to prove the importance of using the concepts "lexicographic concept", "terminographic concept"; to analyze some principles of compiling

explanatory dictionaries of different lexicographers; to determine the basic principles of the conception of creating explanatory terminographic works.

Methods. In the work the author used a descriptive method, a method of analysis, a comparative method.

Originality. The definition of the term "terminographic conception" is proposed. The terminographic conception is a theoretical model of the future terminological dictionary, which is based on the theory of linguistics, terminology, terminography and it is designed to accurately describe part of the scientific picture of the world. It is suggested using the term "terminographic conception" in the metalanguage of lexicographers more widely.

Results. The ideological, structural-content, organizational, graphic and economic components are the basic elements of the conception of an explanatory terminological dictionary.

The presence and content of prefaces to explanatory terminology dictionaries published since the beginning of the 21st century is analyzed.

More complete introductory materials (preface, instructions on using the dictionary, theoretical information) will save time for readers, make it easier to understand its content. The dictionaries, which provide well-developed introductory materials, are named.

The absence of the preface, instruction and theoretical information specifies that the author doesn't have a clear vocabulary conception, doesn't know the principles of creating dictionaries, and also complicates the work with the dictionary for the users who do not have sufficient linguistic and lexicographic competencies.

In the article the author compares the principles of compiling dictionaries of various lexicographers. It has been revealed that the principles of knowledge of the theory of terminology, lexicography and terminography, observance of the traditions of lexicography, cognitive-communicative informativeness, updating, objectivity, system, conformity of definitions to the logical demands, completeness, normativity, etc. are important for the compilation of an explanatory terminological dictionary.

Compilers of dictionaries should thoroughly develop the conception of their work and follow the principles, which will contribute to a better description of terms, the perception of the offered materials and the use of them.

Further studies of the principles of creating special dictionaries, features of the development of the terminographic conception and its implementation in the structural-content elements of the dictionary are promising.

Key words: *terminography, terminological dictionary, ideology, terminographic conception, principles of lexicography, preface, instruction.*

References

1. Berkov V. P. Dvuiazychnaia leksykografia: uchebnik / V. P. Berkov. – 2-e izd., pererab. i dop. – Moskva : OOO "Izdatelstvo Astrel": OOO "Izdatelstvo AST": OOO "Tranzitkniga", 2004. – 236 s.
2. Golubovska I. O. Ukladannia terminologichnyh slovnykiv: kontseptualnist reiestrovyyh sliv-terminiv, dyskurs slovnikovoi statti ta napriamky maibutnih doslidzhen / I. O. Golubovska, V. Ya. Zhalai, N. M. Byhovets ta in. // Lingvistyka XXI stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy. – 2012. – S. 3–20. <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/43686>.
3. Grinev S. V. Vvedeniye v terminografiyu / S. V. Grinyov. – 2-e izd., pererab. i dop. – Moskva : MPU, 1995. – 161 s.
4. Demska O. M. Vstup do leksykografii / O. M. Demska. – Kyiv : VD «Kyievo-Mogylianska akademiia», 2010. – 266 s.

5. Demska O. M. Ideologiya i slovnyk / O. M. Demska // Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. – 2012. – № 21. – S. 276–281. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/73626/18-Demska>
6. Denisov P. N. Praktika, istoriya i teoriya leksikografii v ih yedinstve i vzaimoobuslovlennosti / P. N. Denisov // Problemy uchebnoy leksikografii i obucheniya leksike: sb. statey; pod red. P. N. Denisova i V. V. Morkovkina. – Moskva : Russkiy yazyk, 1978. – S. 25–33.
7. Dubichinskiy V. V. Teoreticheskaya i prakticheskaya leksikografiya. – Vena – Kharkov, 1998. – 160 s.
8. Kudashev I. S. Proektirovaniye perevodcheskih slovarey spetsialnoy leksiki: Monografiya. – Helsinki : Helsinki University Translation Studies, 2007. – 443 c. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19272/proektir>
9. Meizerska I. V. Leksykografichna parametryzatsiya: strukturnyi ta funktsionalnyi aspekt (na prykladi Velykogo tlumachnogo slovnyka suchasnoi ukrainskoi movy) / I. V. Meizerska // Visnyk Sumskogo derzhavnogo universytetu. Seriya Filologiya. – 2007. – №1. – T. 1. – S. 151–155.
10. Morkovkin V. V. Nekotoryye utverzhdeniya iz oblasti uchebnoy leksikografii // Russkiy yazyk i literatura v obshcheniyi narodov mira: problem funktsionirovaniya i prepodavaniya. – Moskva : Russkiy yazyk, 1990. – S. 182–192.
11. Ozerova N. G. Pershyi tom Slovnyka ukrainskoi movy u 20-y tomah / N. G. Ozerova, V. A. Shyrokov // Movoznavstvo. – 2011. – № 2. – S. 3–13.
12. Radziievska S. O. Pryncypy ukladannia anglo-ukrainskogo slovnyka-dovidnyka z nanonauky / Radziievska S. O., Chekman I. S. // Terminologichniy visnyk: Zb. nauk. pr. / Vidp. red. V. L. Ivashchenko. – Kyiv : In-t ukr. movy NANU, 2013. – Vyp. 2 (1). – S. 171–179.
13. Symonenko L. O. Ukrainska terminografiya: stan i perspektivy / L. O. Symonenko // Movoznavstvo. – 2014. – N. 4. – S. 28–35.
14. Taranenko O. O. Novyi slovnyk ukrainskoi movy (conceptsiya i pryncypy ukladannia) / O. O. Taranenko. – Kyiv ; Kamianets-Podilskiy, 1996. – 172 s.
15. Sheiko V. M. Organizatsiya i metodyka naukovykh doslidivskoi diialnosti: pidruchnik / V. M. Sheiko, N. M. Kushnarenko. – 6-e vyd., pererobl. i dopovn. – Kyiv : Znannia, 2008. – 310 s.
16. Shulgina V. Leksykografichna systema yak kognitivno-kommunikativnyi ob'ekt / V. Shulgina // Leksykografichniy buleten. – 2008. – №. 17. – S. 47–52.

Dzherela

1. Anglo-ukrainskyi tlumachnyi slovnyk z comp'uternoi tekhniki, Internetu i programuvannia / E. M. Proydakov, L. A. Teplytskyi. – Kyiv : VD «SoftPres», 2005. – 552 s.
2. Batsevych F. S. Slovnyk terminiv mizhkulturnoi komunikatsii / F. S. Batsevych. – Kyiv : Dovira, 2007. – 205 s.
3. Berezutskyi V. V. Tlumachnyi slovnyk normatyvnykh terminiv iz dystsypliny "Bezpeka zhyttediialnosti": navch. posibn. / V. V. Berezutskyi, L. A. Vaskovets. – Kharkiv : Vyd-vo «Pidruchnyk NTU "KhPI"», 2013. – 88 s.
4. Bukhgalterskyi slovnyk / za red. prof. F. F. Butyntsia. – Zhytomyr: PP "Ruta", 2001. – 224 s.
5. Vakariuk L. O. Ukrainskyi slovotvir u terminakh. Slovnyk-dovidnyk / L. O. Vakariuk, S. Ye. Pantso. – Ternopil : Dzhura, 2007. – 260 s.
6. Vakulenko M. O. Tlumachnyi slovnik iz fizyky / M. O. Vakulenko, O. V. Vakulenko. – Kyiv : VPTs «Kyiv. un-t», 2008. – 767 s.
7. Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnogo upravlinnia / uklad.: Yu. P. Surmin, V. D. Bakumenko, A. M. Mikhnenko ta in.; za red. Yu. V. Kovbasiuka, V. P. Troshchynskogo, Yu. P. Surmina. – Kyiv : NADU, 2010. – 820 s.
8. Informatsiini recurcy. Slovnyk zakonodavchoi ta standartyzovanoi terminologii / NAPN Ukrainy; Derzh. nauk.-ped. b-ka Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskogo / Uklad.: P. I. Rogova, Ya. O. Chepurenko, S. M. Zozulia ta in.]. – Kyiv : Nilan-LTD, 2012. – 283 s.

9. Kosmeda T. A. Comunicatyvnyi kodeks ukraintsiv v paremiiakh: tlumachnyi slovnyk novogo typu / T. A. Kosmeda, T. F. Osypova. – Drogobych : Kolo, 2010. – 272 s.
10. Novyi rosiisko-ukrainsko-anglijskyi tlumachnyi slovnyk z informatyky. Osnovni terminy / uklad.: M. D. Ginzburg, L. I. Bilousova, I. M. Kornilovska ta in.; za red. M. D. Ginzburga. – Kharkiv : Korvin, 2002. – 656 s.
11. Osnovni lingvostylistychni poniattia i kategorii (slovnyk-dovidnyk filologa) / ukl. I. I. Kolomiets. – Uman : VPTs "Vizavi", 2015. – 202 s.
12. Slovnyk inshomovnykh sliv / Uklad. L. O. Pustovit, O. I. Skopnenko, G. M. Suta ta in. – Kyiv : Dovira, 2000. – 1018 s.
13. Slovnyk ukrainskoi biologichnoi terminologii / uklad. D. M. Grodzynskyi, L. O. Symonenko, M. P. Godovana; za red. D. M. Grodzynskogo, L. O. Symonenko. – Kyiv : KMM, 2012. – 744 s.
14. Terminologichni slovnyk-dovidnyk z budivnitstva ta arkhitektury / R. A. Shmyg, V. M. Boiarchuk, I. M. Dobrianskyi ta in.; za zag. red. R. A. Shmyga. – Lviv, 2010. – 222 s.
15. Toftul M. G. Suchasnyi slovnyk z etyky / M. G. Toftul. – Zhytomyr : Vyd-vo ZhDU im. I. Ya. Franka, 2014. – 416 s.
16. Ukrainska mova. Entsyklopediia / G. A. Gubareva, O. V. Chuieshkova, T. V. Mykhailova ta in.; za red. I. V. Muromtseva. – Kyiv : Maister-klas, 2011. – 400 s.
17. Ukrainska mova. Entsyklopediia / Redkol.: V. M. Rusanivskyi, O. O. Taranenko, M. P. Ziabluk ta in. – 2-e vyd., vypr. i dop. – Kyiv : Vyd-vo "Ukr. entsyklopediia» im. M. P. Bazhana, 2004. – 824 s.
18. Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk / Za red. V. I. Shynkaruka. – Kyiv : Abrys, 2002. – 744 s.